

PenSam

Politik og retningslinje for Ansvarlige Investeringer og Aktivt Ejerskab

Indholdsfortegnelse

1	Indledning	4
2	Overordnet tilgang til bæredygtighedsrisici og ansvarlighed.....	4
2.1	Bæredygtighedsrisici.....	4
2.2	Ansvarlige investeringer.....	4
3	Monitorering.....	5
3.1	Eksklusion	5
3.1.1	Eksklusion af selskaber	6
3.1.2	Eksklusion af lande/statsobligationer	6
3.2	Aktivt ejerskab	7
3.2.1	Engagement	7
3.2.2	Screeningsproces	7
3.2.3	Stemmeafgivning.....	8
3.2.4	Redegørelse vedr. anbefaling for aktivt ejerskab	8
3.3	Impact investering.....	8
4	Fokusområder.....	9
4.1.1	Klima	9
4.1.2	Fair skat.....	10
4.1.3	Ansvarligt byggeri	11
4.1.4	Arbejdstagerrettigheder	11
5	Vurdering af eksterne kapitalforvaltere.....	12
6	PenSams Code of Conduct.....	12
7	PenSams Socialklausul for ejendomsinvesteringer	12
8	Åbenhed	12
9	Intern rapportering	13

Bilag

Bilag 1 Bæredygtighedsrisici på aktivklasseniveau	14
Bilag 2 Konventioner og internationale aftaler	19
Bilag 3 FN's 10 principper for selskabers samfundsansvar / UN Global Compact	20
Bilag 4 FN's principper for ansvarlige investeringer / Principles for Responsible Investment (UN PRI)	21
Bilag 5 Principper for stemmeafgivning	22
Bilag 6 Redegørelse vedrørende anbefaling for aktivt ejerskab 2023	23
Bilag 7 Politik for aktivt ejerskab (iht. lov om forsikringsvirksomhed)	24
Bilag 8 PenSams samarbejdspartnere og netværk	27
Bilag 9 PenSams skattepolitik	30
Bilag 10 Skattekodeks	31
Bilag 11 PenSams Code of Conduct	34
Bilag 12 PenSams Socialklausul for ejendomsinvesteringer	35

1 Indledning

Dette dokument beskriver PenSam Pensions ("PenSam") overordnede tilgang til bæredygtighedsrisici og ansvarlighed, og ses som direktionens politik og retningslinje for Ansvarlige Investeringer og Aktivt Ejerskab.

PenSam leverer arbejdsmarkedspensioner til 450.000 pensionskunder, der udfører kerneopgaver i det danske velfærdssamfund hovedsageligt i pleje- og omsorgssektoren.

Ordentlighed og ansvarlighed er forankret i hele PenSam, og er en integreret del af investeringsforvaltningen.

2 Overordnet tilgang til bæredygtighedsrisici og ansvarlighed

2.1 Bæredygtighedsrisici

Bæredygtighedsrisici er miljømæssige, sociale eller ledelsesmæssige begivenheder eller omstændigheder, som, hvis de opstår, kan have faktisk eller potentiel væsentlig negativ indvirkning på værdien af en investering.

PenSam vurderer, at transitionsrisici er de væsentligste bæredygtighedsrisici for PenSams investeringer. Det er risici, som opstår i samfundets tiltag med henblik på at adressere miljø- og klimarelaterede udfordringer. Dette er f.eks. udvikling indenfor politik og regulering, teknologiskift, nye forretningsmodeller og ændret forbrugeradfærd, som alle kan påvirke PenSams investeringer negativt.

PenSam er også eksponeret mod andre bæredygtighedsrisici såsom fysiske risici (oversvømmelser, tørke og andre klimarelaterede hændelser samt miljørelaterede hændelser), sociale risici (overtrædelse af menneskerettigheder, børnearbejde m.m.) og ledelsesrelaterede risici (korruption, bestikkelse og skatteforhold).

Mitigering af bæredygtighedsrisici er en integreret del af PenSams arbejde på investeringsområdet. Det betyder, at bæredygtighedsrisici indgår på lige fod med øvrige finansielle og ikke-finansielle risici i PenSams investeringsstrategi og investeringsproces, herunder særligt i arbejdet med ansvarlige investeringer og aktivt ejerskab, som beskrevet i denne politik.

Se Bilag 1 for en uddybning af bæredygtighedsrisici i PenSams investeringsportefølje.

2.2 Ansvarlige investeringer

Arbejdet med ansvarlige investeringer og ESG¹ er centralt, idet det understøtter målet om at varetage de forsikredes interesser bedst muligt og sikre et godt afkast under hensyntagen til risiko, samtidig med, at det løfter PenSams samfundsansvar som investor. En forudsætning for alt arbejde med ESG er således, at arbejdet understøtter opnåelse af et tilfredsstillende afkast.

¹Internationalt tales generelt om ansvarlighed i henhold til Environment (E), Social (S) og Governance (G), tilsammen ESG.

Herunder har PenSam fokus på at sikre, at investeringsporteføljen er robust over for den effekt, som udviklingen inden for bæredygtighed og ansvarlighed har på investeringerne.

Arbejdet med ansvarlige investeringer kommer til udtryk i følgende tre elementer:

1. Eksklusion
2. Aktivt ejerskab
3. Impact investering

Der foretages eksklusion af selskaber og lande/statsobligationer, der ikke ønskes i PenSams porteføljer. Eksklusion foretages som følge af, at disse på langt sigt vurderes at introducere bæredygtighedsrisici, som ikke kompenseres via et højere forventet afkast. Yderligere ekskluderes investeringer, der ikke lever op til PenSams værdier og holdninger. En forudsætning for alle eksklusioner er, at disse udgør så begrænset en del af investeringsuniverset, at de ikke påvirker muligheden for at optimere det samlede afkast-/risikoforhold i porteføljen.

Aktivt ejerskab handler om at påvirke selskaber i en ønsket retning, oftest i samarbejde med andre investorer. Aktivt ejerskab kan i nogle tilfælde opfattes som et alternativ til eksklusion af et selskab. Frem for at ekskludere, kan PenSam således gennem det aktive ejerskab søge at påvirke selskabet til at fjerne/imødegå bæredygtighedsrisici og/eller leve op til PenSams værdier og holdninger.

Impact investeringer omfatter investeringer, der understøtter en ønsket retning, f.eks. klimarelaterede investeringer som solcelle- og vindmølleparker. Det er en forudsætning for denne type investeringer, at det forventede afkast er tilfredsstillende i forhold til risikoen.

De tre elementer gennemgås nedenfor i afsnittet om monitorering.

3 Monitorering

PenSam overvåger systematisk investeringsporteføljerne og de eksterne kapitalforvaltere, der investerer på vegne af PenSam.

Monitorering af investeringsporteføljen sker blandt andet på baggrund af Internationale aftaler og konventioner (Bilag 2), herunder FN Global Compacts 10 principper (Bilag 3) og FN-understøttede principper for ansvarlige investeringer betegnet PRI (Bilag 4).

Monitorering sker under hensyn til de PAI-indikatorer (*Principal Adverse Indicators*) som er relateret til klima, arbejdstagerrettigheder og fast ejendom, se også afsnittet 'Fokusområder'.

Ved indgåelse af nye investeringstilsagn og i den løbende opfølgning vurderes PenSams eksterne kapitalforvaltere i forhold til håndtering af ESG. Dette er yderligere beskrevet i afsnittet vedrørende Vurdering af eksterne kapitalforvaltere.

3.1 Eksklusion

PenSam ekskluderer fordi:

- Vi mener, at den problematiske forretningsmodel eller adfærd medfører risici eller går ud over afkastet på sigt, f.eks. hvis den medfører uønskede bæredygtighedsrisici.

- Selskabets/landets aktiviteter strider mod PenSams værdier og holdninger – og eksklusion begrænser ikke investeringsuniverset i en grad, der påvirker optimeringen af porteføljen negativt.

3.1.1 Eksklusion af selskaber

Eksklusion kan ske på grundlag af monitorering/analyse foretaget internt i PenSam eller på grundlag af monitorering foretaget i samarbejde med eksterne samarbejdspartnere.

I betydeligt omfang, har den interne monitorering/analyse fokus på klima/udvalgte fossile sektorer. Dette med henblik på dialog eller evt. eksklusion som følge af manglende CO₂-reduktion eller utilfredsstillende transitionsplaner samt opnåelse af PenSams klimamålsætninger.

PenSam samarbejder med screenings- og engagementselskabet Sustainalytics, der er en global og uafhængig analyse- og rådgivningsvirksomhed. Sustainalytics foretager løbende screening af PenSams porteføljer med henblik på eventuel eksklusion af selskaber. Derudover foretages der en separat screening af de nordiske selskaber i porteføljen om kontroverser vedrørende overenskomster eller arbejdsforhold.

Foretager et selskab dispositioner, der medfører bæredygtighedsrisici som ikke vurderes at blive kompenseret via højere forventet afkast eller ikke er forenelige med PenSams værdier og holdninger vil PenSam via aktivt ejerskab forsøge at få selskabet til at ændre adfærd, før der foretages eksklusion. Læs mere i afsnittet vedrørende aktivt ejerskab.

Der er flere forretningsområder som PenSam ikke ønsker at være investeret i, hvorfor disse ekskluderes uden engagement. Dette er enten fordi forretningsmodellen vurderes at medføre uønskede risici på langt sigt eller fordi denne ikke er i overensstemmelse med PenSams værdier og holdninger. Disse forretningsområder er følgende:

- Kontroversielle våben (Klyngevåben, biologiske våben, atomvåben og landminer). Dette omfatter både selskaber involveret i slutfremstilling og -produktion, men også i vid udstrækning selskaber hvis delkomponenter/services er fremstillet særligt med henblik på at indgå i produktionen af de nævnte kontroversielle våbentyper.
- Kul - Selskaber hvor mere end 5% af omsætningen er relateret til kul ekskluderes. Hvis selskabet har en konkret og nær plan for en transition væk fra kul, kan der gøres undtagelser fra 5% grænsen.
- Olie - Selskaber hvor mere end 40% af reserverne er i risiko for ikke at blive udvundet (også betegnet stranded assets).
- Tjæresand
- Tobak

3.1.2 Eksklusion af lande/statsobligationer

Sustainalytics foretager ESG-screening af lande/statsobligationer. PenSam ekskluderer som udgangspunkt de lavest ratede lande baseret på en ESG-score. Der kan forekomme undtagelser, hvis særlige forhold gør sig gældende, herunder en forventning om forbedring/forværring af ESG-scoren. Derudover ekskluderes sanktionsramte lande og lande på EU's sortliste over skattely.

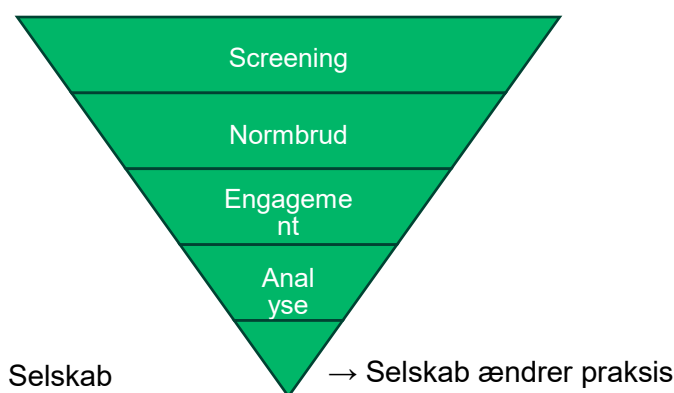
3.2 Aktivt ejerskab

3.2.1 Engagement

Aktivt ejerskab er en integreret del af PenSams investeringsproces og handler om at få selskaber med uønsket adfærd til at ændre denne. Har selskabet ikke vilje eller evne til at ændre de uønskede forhold indenfor en acceptabel tidshorisont, kan PenSam i sidste ende vælge at ekskludere og frasælge investeringen.

3.2.2 Screeningsproces

Screening foretages på den samlede portefølje både internt i PenSam og af en ekstern samarbejdspartner. Figuren nedenfor illustrerer den overordnede screeningsproces:

I forhold til f.eks. arbejdstagerrettigheder, vil Sustainalytics udføre screening af PenSams porteføljer. Ved mistanke om normbrud (f.eks. overtrædelse af konventioner og internationale aftaler) eller dårlig ledelsespraksis undersøges sagen nærmere. Ved konstatering af normbrud/dårlig ledelsespraksis indleder Sustainalytics en engagementsproces med selskabet. På baggrund af engagement udfører Sustainalytics analyser af selskabet, som PenSam løbende vurderer. Dette kan resultere i to scenarier; selskabet ændrer praksis, eller selskabet ekskluderes og frasælges.

PenSam gennemgår og opdaterer halvårligt en observationsliste, der afspejler hvilke selskaber, hvori der er en igangværende engagementsproces. Opdatering af observationslisten sker ved, at nye selskaber tilføjes (i tilfælde af normbrud/kontroverser eller nye selskaber i porteføljen). Derudover fjernes selskaber fra listen, hvis de ikke længere er i porteføljen, er kommet på PenSams eksklusionsliste eller fordi problemstillingen vurderes løst. Den opdaterede observationsliste offentliggøres på pensam.dk.

Aktivt ejerskab i forhold til normbrud som f.eks. arbejdstagerrettigheder, forurening mv. er som oftest relativt komplicerede og kan kræve væsentlige strategiske tiltag i virksomhederne og dermed involvering af den øverste ledelse. Som følge heraf kan en proces ofte strække sig over en årrække, og det kan være vanskeligt at sætte en deadline, da det er individuelt fra sag til sag.

PenSam har generelt fokus på virksomhedernes evne og vilje til at ændre praksis. Virksomhederne skal dels være i stand til at ændre praksis, hvilket f.eks. kan være vanskeligt, hvis denne er en del

af deres forretningsmodel. Herudover skal de gennem dialogen og konkrete tiltag også vise vilje til at ændre praksis. Hvis både evne og vilje er til stede, vil PenSam som udgangspunkt udvise en vis tålmodig, og processer kan derfor godt strække sig over flere år. Hvis et selskab har været på observationslisten i tre år eller mere, skal der foretages en mere dybdegående vurdering af virkningen af det aktive ejerskab, og på denne baggrund tages stilling til, om processen skal fortsætte, eller om selskabet skal ekskluderes. Dette skal ske på baggrund af den fremdrift, der har været i dialogen samt de konkrete tiltag, som er gennemført.

3.2.3 Stemmeafgivning

PenSam samarbejder med ISS Proxy Voting om den løbende stemmeafgivning på generalforsamlinger i børsnoterede selskaber. ISS Proxy Voting stemmer ud fra Pensams principper for stemmeafgivning (bilag 5).

PenSam stemmer principielt på alle generalforsamlinger i børsnoterede selskaber, hvor PenSam er aktionær.

I ønsket om at være transparent, offentliggøres stemmeafgivelsen i børsnoterede selskaber via en online portal, som kan tilgås på www.pensam.dk.

3.2.4 Redegørelse vedr. anbefaling for aktivt ejerskab og rapport om aktivt ejerskab

Der udarbejdes årligt "Redegørelse vedrørende anbefaling for aktivt ejerskab". Bilag 6 opsummerer, hvordan PenSam forholder sig til hver af de i alt syv anbefalinger for aktivt ejerskab fra komitéen for god selskabsledelse.

Derudover udarbejder PenSam årligt en rapport om aktivt ejerskab, der er tilgængelig via pensam.dk.

Endelig har PenSam en politik for aktivt ejerskab (iht. lov om forsikringsvirksomhed) der fremgår af Bilag 7

3.3 Impact investering

Impact investeringer foretages med henblik på at fremme en positiv social eller miljømæssig udvikling, som samtidig går hånd i hånd med attraktive afkast og ikke medfører uønskede bæredygtighedsrisici.

PenSam foretager i dag impact investeringer som sker via selskaber, fonde eller projekter. Impact investeringer kan f.eks. være i direkte infrastruktur (solcelle- og vindmølleparker), grønne obligationer, udlån til grønne projekter, "grønne" aktier m.m.

I forhold til klimarelaterede løsninger er investeringsmarkedet veludviklet, hvilket giver gode investeringsmuligheder for PenSam. Som følge heraf kan der fastsættes kvantitative mål for investeringerne på området. PenSam har således et mål om, at henholdsvis 15 og 20% af porteføljen skal være investeret i denne type løsninger i 2025 og 2030. Målsætningerne søges løbende opdateret i takt med bl.a. teknologiudvikling, bedre forhold for gennemlysning af underliggende selskaber samt implementering af EU-regulering, herunder EU's taksonomi og CSRD.

Som et andet fokusområde inden for impact investeringer, vil PenSam søge at foretage socialrelaterede investeringer med attraktive risiko/afkast forhold.

4 Fokusområder

PenSam har defineret fire områder, der ønskes særligt fokus på. Områderne er klima, fair skat, ansvarligt byggeri samt arbejdstagerrettigheder, der samtidig (delvist) vurderes at understøtte seks af FN's 17 verdensmål, idet klima indgår i tre af de samlede mål. Dette fokus bidrager til at minimere PenSams bæredygtighedsrisici, som bl.a. er tæt forbundet med klima og ansvarligt byggeri.

4.1.1 Klima

Verdensmål # 7: Bæredygtig energi

9: Robust infrastruktur

13: Klima

Klimaforandringer og den grønne omstilling medfører store forandringer i hele energisektoren. Der skal ske en markant reduktion af CO₂ udledningen fra kul, olie og gas, hvis Paris-aftalen skal opfyldes.

Faldet i efterspørgslen efter de enkelte typer af fossile brændstoffer vil ske i forskellige hastigheder. Der ses allerede nu lavere efterspørgsel efter kul, olie er tæt på efterspørgselstoppen, som måske allerede er passeret, mens efterspørgslen efter gas forventeligt stadig vil være stigende i nogle år endnu.

Udviklingen vil få store økonomiske konsekvenser for mange selskaber.

PenSam ønsker aktivt at bidrage til Paris-aftalen fra 2015 om, at den gennemsnitlige temperaturstigning skal holdes "godt under" 2 grader. Samtidig tages der højde for de økonomiske risici og bæredygtighedsrisici, der er ved at investere i den fossile industri ved bl.a. at:

- Eksposeringen mod kul minimeres, herunder gennem eksklusion af selskaber, hvor mere end 5% af omsætningen er relateret til kul, og selskaberne ikke er i gang med en markant transition væk fra kul
- Eksposeringen mod olie og gas overvejes løbende, og er i dag på et meget lavt niveau. Der vil primært blive investeret i selskaber og projekter, der vurderes at være omstillingsparate i forhold til en bæredygtig udvikling
- Investeringer i direkte infrastrukturprojekter inden for den fossile industri skal vurderes at bidrage til den grønne omstilling

Klima følger generelt PenSams overordnede tilgang til ansvarlighed, som opdeles i tre elementer:

1. Eksklusion

- Investeringer der ikke ønskes i porteføljerne, f.eks. relateret til kul, tjæresand, olie m.m.

2. Aktivt ejerskab

- PenSam samarbejder typisk med andre investorer, der forsøger at påvirke selskaber og andre aktører i en ønsket retning, f.eks. via Climate Action 100+, engagement via Sustainalytics, stemmeafgivning m.m.

3. Impact investeringer

- Særligt fokus på at foretage investeringer, der understøtter verdensmålene relateret til klima. Dette skal dog ske under forudsætning af, at afkastene er konkurrencedygtige sammenlignet med andre investeringer.

PenSam har tilsluttet sig PAII (Paris Aligned Investment Initiative), hvor målet er, at PenSam skal være NetZero (nul CO₂ udledning) i 2050. Derudover er der udarbejdet et delmål for CO₂ udledningen i 2025, hvor aktie- og kreditporteføljen samt den danske ejendomsportefølje skal udlede 55% mindre CO₂ i forhold til 2019.

PenSam arbejder løbende med at integrere klimarisici i investeringsprocessen og deltager i flere investeringsfora, der fremmer den grønne omstilling:

- TCFD (Taskforce on Climate-related Financial Disclosures)
- TNFD (Taskforce on Nature-related Financial Disclosures)
- IIGCC (Institutional Investors Group on Climate Change)
- Climate Action 100+
- PAII (Paris Aligned Investment Initiative)
- PRI (Principles for Responsible Investment)

Ovennævnte klimarelaterede netværk er et udpluk af PenSams samarbejdspartnere og netværk inden for ansvarlige investeringer, se Bilag 8.

PenSams arbejde med fokusområdet klima vurderes – ud fra en forsigtig betragtning og med forbehold for at PAI-indikatorerne modningsmæssigt er på et tidligt stadie – at have en positiv indvirkning på PenSams PAI 1-6, PAI 15 samt PAI 17-18. Dertil også den ene af to frivillige indikator omhandlende ”*Investeringer i virksomheder uden initiativer til reduktion af CO₂-reduktioner*”.

4.1.2 Fair skat

Verdensmål # 10: Mindre ulighed

PenSam har en [skattepolitik](#), hvor det i bund og grund siges, at alle skal betale deres skat, hverken mere eller mindre. PenSam er ligeledes tilsluttet et skattekodeks vedrørende alternative investeringer sammen med en stor del af den danske pensionssektor.

Derudover er der to initiativer relateret til de børsnoterede investeringer i porteføljen, som sker i samarbejde med Sustainalytics.

Initiativerne er som følger:

- PenSams aktier og kreditobligationer overvåges for, om der er kontroversielle skatteproblematikker, der skal tages højde for.

- PenSam udfører i samarbejde med andre institutionelle investorer engagement med udvalgte multinationale selskaber vedrørende skattepolitikker, betalinger og åbenhed.

Når PenSam investerer i unoterede aktiver, bliver der foretaget en grundig undersøgelse med fokus på, at der ikke foretages aggressiv skatteplanlægning.

Læs mere om PenSams skattepolitik og skattekodeks i henholdsvis Bilag 9 og Bilag 10.

4.1.3 Ansvarligt byggeri

Verdensmål # 11: Bæredygtige byer

Byggeri og ejendomsdrift bidrager med en væsentlig andel af CO₂ udledningen i samfundet, Det har i stigende grad politisk bevågenhed at gøre ejendomsmassen mere bæredygtig. For at være på forkant med lovgivning og fastholde samt udvikle økonomisk sunde ejendomme gennem fokus på ansvarlige løsninger, er der udarbejdet en strategi for PenSams ejendomsportefølje.

Med strategien for ejendomme vil PenSam:

- Foretage markante reduktioner af CO₂ påvirkningen fra ejendomme
- Skabe ansvarlige løsninger gennem øget fokus på prioritering af drift og vedligeholdelse
- Forbedre energieffektiviteten og gøre forbruget grønnere
- Forbedre oplevelsen af at leve og arbejde i ejendommene

PenSams arbejde med fokusområdet ansvarligt byggeri (samt klima) vurderes – ud fra en forsigtig betragtning og med forbehold for at PAI-indikatorerne modningsmæssigt er på et tidligt stadie – at have en positiv indvirkning på PenSams PAI 17-18, der begge knytter sig investering i fast ejendom.

4.1.4 Arbejdstagerrettigheder

Verdensmål # 8: Anstændige job og økonomisk lighed

Som arbejdsmarkedspensionsselskab er arbejdstagerrettigheder et naturligt fokusområde for PenSam.

Porteføljerne overvåges løbende for kritisable forhold eller brud på konventioner og internationale aftaler om arbejdstagerrettigheder.

PenSams arbejde med fokusområdet arbejdstager- og menneskerettigheder (samt den overordnede monitorerings- og eksklusionsstrategi omkring bl.a. internationale konventioner og kontroversielle våben) vurderes – ud fra en forsigtig betragtning og med forbehold for at PAI-indikatorerne modningsmæssigt er på et tidligt stadie – at have en positiv indvirkning på PenSams

PAI 10-14 og PAI 16. Derudover vurderes det også at have en positiv indvirkning på den ene af to frivillige indikatorer omhandlende *"Antal domfældelser og bødeløb for investeringsmodtagende virksomheders overtrædelser af love om bekæmpelse af korruption og bestikkelse"*.

5 Vurdering af eksterne kapitalforvaltere

PenSams eksterne kapitalforvaltere, som investerer på vegne af PenSam, bliver vurderet og får tildelt en ESG-score. Scoren er mellem 0 og 60 point og opgøres på baggrund af 15 spørgsmål indenfor følgende tre områder;

- Politik og interne ressourcer,
- ESG-integration
- Aktivt ejerskab

Scoren skal være på et minimumsniveau på 30 point. Er scoren under 30, og det ikke vurderes at være muligt at øge scoren til 30 indenfor to år, vil der ikke blive lavet en aftale med den pågældende forvalter.

6 PenSams Code of Conduct

PenSam har formuleret en Code of Conduct til samarbejdspartnere, der omhandler PenSams generelle forventninger til ansvarlig forretningsførelse. Se Bilag 11.

7 PenSams Socialklausul for ejendomsinvesteringer

I forbindelse med ejendomsprojekter hvor PenSam er bygherre, skal totalentreprenøren indgå og efterleve PenSams Socialklausul for ejendomsinvesteringer. Se Bilag 12.

8 Åbenhed

PenSam ønsker at være åben og transparent. På PenSams hjemmeside offentliggøres løbende information om ansvarlighed og aktivt ejerskab, herunder følgende:

- Beholdningslister for aktier og kreditobligationer
- Eksklusionsliste vedrørende selskaber
- Eksklusionsliste vedrørende lande/statsobligationer
- Observationsliste (engagementssager)
- Stemmeafgivning på generalforsamlinger
- CSR-rapport
- Rapportering om Aktivt Ejerskab
- Politik og retningslinje for Ansvarlige Investeringer og Aktivt Ejerskab
- Bæredygtighedsrelaterede oplysninger i henhold til EU's Disclosureregulering

Det undersøges løbende, hvordan transparensen om arbejdet med ansvarlige investeringer kan øges.

9 Intern rapportering

Internt i PenSam sker der en løbende rapportering vedr. Ansvarlighed og Aktivt Ejerskab til bestyrelsen og direktion ved bl.a. følgende rapporteringer:

- En årlig ESG-rapportering i oktober/november til bestyrelsen om væsentlige hændelser det seneste år samt planlagte initiativer for det kommende år
- Ad-hoc rapportering til bestyrelsen om udvalgte begivenheder herunder pressesager
- Løbende rapportering/information til Direktionen om udvalgte begivenheder på bl.a. månedlige investeringskomite møder

Bilag 1 Bæredygtighedsrisici på aktivklasseniveau

1. Definition af ESG-risici

Bæredygtighedsrisici – eller blot ESG-risici - omfatter klima- og miljømæssige (E), sociale (S) eller ledelsesmæssige (G) begivenheder, som, hvis de opstår, kan have negativ indvirkning på PenSams investeringer. Baseret på en erkendelse af, at klimaforandringer er en realitet, og at en grøn omstilling af verdensøkonomien er en nødvendighed, skelnes der mellem to grupper af risici på klima- og miljøområdet: 1) Transitionsrisici og 2) Fysiske risici.

Overordnet, så opstår transitionsrisici i samfundets tiltag med henblik på at adressere miljø- og klimarelaterede udfordringer. Det knytter sig f.eks. til udvikling indenfor politik og regulering, teknologiskift, nye forretningsmodeller eller ændret forbrugeradfærd. Alt sammen noget der potentielt kan påvirke PenSams investeringer negativt.

Fysiske risici opdeles almindeligvis i akutte og kroniske risici. Hvor akutte risici omfatter pludselige/ekstreme vejrhændelser, så opstår kroniske risici som følge af nye og vedvarende klimamønstre, herunder forøget vandstand, øgede temperaturer samt miljømæssige forandringer (f.eks. biodiversitetsforandringer). En uddybning af transitions- og fysiske risici fremgår nedenfor:

1) Transitionsrisici omfatter,

- *Politisk og juridisk risiko* – politiske initiativer målrettet modvirkning af klimaforandringer (f.eks. Carbon tax), energiforbedringstiltag eller subsidieordninger. Juridisk risiko knytter sig til søgsmål og retssager i tilknytning til f.eks. forurening eller klimaskadende aktiviteter.
- *Teknologisk risiko* – teknologiske landvindinger/disruption inden for vedvarende energi der medfører ændringer i konkurrencebilledet, herunder lavere efterspørgsel efter konventionelle energityper.
- *Markedsrisiko* - ændring i udbud/efterspørgsel efter bestemte varer og services som følge af fx ændret forbrugeradfærd.
- *Omdømmerisiko* – negativ mediedækning, pres fra NGO'er, befolkningsdemonstrationer.

2) Fysiske risici omfatter,

- *Akutte - ekstreme hændelser, herunder ekstrem varme og oversvømmelser.*
- *Kroniske – risici som følge af vedvarende ændringer i klimaet og vejr mønstre globalt, f.eks. øget vandstand, højere gennemsnitstemperaturer og deraf afledte demografiske ændringer.*

Foruden de klima- og miljømæssige risici nævnt ovenfor, er PenSams investeringer også i forskellig grad eksponeret mod *sociale risici* (overtrædelse af menneskerettigheder og konventioner, børnearbejde m.m.) samt *ledelsesrelaterede risici* (bedrageri, korruption, svigtende corporate governance m.m.).

2. Generelt om ESG-risikoeksponering

PenSam investerer overordnet set i følgende aktivklasser:

- Børsnoterede aktier
- Likvid kredit (virksomhedsobligationer og statsobligationer fra udviklingslande)
- Alternative investeringer (PE, illikvid kredit, infrastruktur og ejendomme)
- Stats- og realkreditobligationer

Med undtagelse af stats- og realkreditobligationer samt visse typer af grøn infrastruktur, er det PenSams vurdering, at hovedparten af aktivklasser - i større eller mindre grad - er eksponeret mod alle/næsten alle ESG-risikotyper.

Der er dog betydelig forskel på i hvilken grad de enkelte ESG-risikotyper er fremtrædende/væsentlige i de forskellige aktivklasser.

F.eks. vurderes fysiske risici - relativt set og ud fra en generel betragtning - at være mere fremtrædende for infrastruktur- og ejendomsinvesteringer, end det er tilfældet for mange børsnoterede aktier og virksomhedsobligationer, PE og illikvid kredit.

Fysiske risici kan også være fremtrædende for nogle typer af realkreditobligationer, hvor faktorer som energiforsyning og -forbrug, kystnær beliggenhed og vandstands niveauer kan have væsentlig investeringsmæssig betydning nu eller i fremtiden.

Ser vi omvendt på transitionsrisici – f.eks. klimapolitik og teknologiske landvindinger inden for vedvarende energi -, så vurderes disse at være mere fremtrædende for bl.a. børsnoterede aktier, virksomhedsobligationer og PE, end det er tilfældet for infrastruktur- og ejendomsinvesteringer.

I afsnittet nedenfor, beskrives PenSams vurdering af de væsentligste ESG-risici for de forskellige aktivklasser.

3. Væsentlige ESG-risici i PenSams investeringsportefølje

Børsnoterede aktier og likvid kredit

PenSams investeringer i børsnoterede aktier og virksomhedsobligationer forvaltes i dag af eksterne forvaltere.

Den børsnoterede aktieportefølje følger S&P Global LargeMidCap Carbon Budget Climate Bespoke(P) Index. Indekset har en tydelig klimaprofil med en markant undervægt til traditionelle energivirksomheder, der udvinder og distribuerer fossile brændstoffer. Og omvendt en overvægt til virksomheder, der udbyder produkter og ydelser, som bidrager positivt til den grønne omstilling. Porteføljen af likvid kredit følger ligeledes et klimatilpasset indeks, der definerer investeringsuniverset. Investeringsuniverset tilpasses løbende, men udelukker på nuværende tidspunkt virksomheder der udvinder og distribuerer fossile brændstoffer.

Til trods for at den noterede aktieportefølje i høj grad er diversificeret og følger S&P Global LargeMidCap Carbon Budget Climate Bespoke(P) Index, og at lignende tiltag er sket for likvid kredit, er det PenSams vurdering, at hovedparten af selskaberne i den børsnoterede aktie- og obligationsportefølje er eksponeret mod alle/næsten alle ESG-risici inden for de to hovedgrupper *fysiske risici* og *transitionsrisici*.

Det gælder også selskaber hvis aktiviteter i dag er grønne, da deres forretning er eksponeret mod politiske risici i form af f.eks. regulering/subsidiering af konkurrerende bæredygtige produkter og ydelser. Ligeledes er grønne selskaber i betydelig grad eksponeret mod teknologisk- og markeds mæssig risiko, da det ikke er givet hvilke teknologiske løsninger der i fremtiden vil tegne og drive de forskellige økonomiske sektorer. Blandt mange eksempler er debatten om atomkraftenergi versus etablerede vedvarende energikilder som vind, sol og vand. Et andet

eksempel er fremstillingsindustrien, hvor der forskes og udvikles i både bæredygtig cement- og stålproduktion, og hvor potentialet heri endnu er uklart set i et investeringsmæssigt perspektiv.

I forhold til transitionsrisici, er det også relevant at fremhæve EU-taksonomien, der på tværs af sektorer og aktiviteter vil definere bæredygtige og ikke-bæredygtige investeringer. Det er sandsynligt, at USA, Kina og en række af verdens øvrige økonomier vil indføre lignende regulatoriske tiltag de kommende år for at fremme bæredygtig udvikling. En stor andel af PenSams aktieportefølje er placeret i amerikanske selskaber, hvorfor regulatoriske tiltag af denne type vil have stor betydning.

Hvad angår fysiske risici – både akutte (ekstreme vejrhændelser) og kroniske (ændret klimamønster) -, er det PenSams vurdering, at hovedparten af selskaberne i den noterede portefølje, i større eller i mindre omfang, er eksponeret mod disse. Industri-, handels- og fremstillingsvirksomheder med omfattende leverandørkæder må antages at være mere udsat end tilfældet er for visse typer af selskaber inden for f.eks. software og finans.

PenSam har gennemført flere test-analyser af klimarisikoen i den børsnoterede aktieportefølje ved brug af MSCI's Climate Value-at-Risk model (Climate VaR). Modellen omfatter langt fra alle klima- og miljørisici, men giver en indikation af dels transitionsrisiko (politisk risiko og teknologiske muligheder) samt fysiske risici (akut og kronisk risiko baseret på klimamodeller og statistisk data) for en konkret portefølje. Climate VaR omfatter en tidshorisont på 60 år (i modellen estimeres nutidsværdien af fremtidige pengestrømme 60 år frem i tid), og Climate VaR-tallet udtrykker forventet tab/gevinst per 100 millioner USD investeret.

En Climate VaR test-analyse viser, at det modelestimerede tab i PenSams børsnoterede aktieportefølje er moderat/lavt. Estimeret tab som følge af fysiske risici udgør -6,70 % (-6,7 mio. USD/100 mio. USD) mens politisk risiko udgør -6,24 % (-6,24 mio. USD/100 mio. USD). Omvendt er såkaldte 'technological opportunities' i aktieporteføljen vurderet som værende betragtelige (+4,38 %), hvilket giver et aggregeret Climate VaR på -8,56 %.

Climate VaR er udelukkende anvendt til testformål og som pejlemærke for ESG-risiko, og modellen er ikke integreret i PenSams øvrige risikostyring.

Alternative investeringer ekskl. danske ejendomme

PenSams alternative investeringer i unoterede aktier, illikvid kredit og udenlandske ejendomme forvaltes af udenlandske fonde. Fondene monitoreres løbende for ESG-relaterede forhold.

Området unoterede aktier og unoteret gæld vurderes generelt, at være eksponeret mod de samme ESG-risikotyper som allerede er beskrevet for det børsnoterede område.

De underliggende selskaber i unoterede aktier- og illikvid kredit-fondene er ikke gennemlyst i samme omfang som børsnoterede aktier og virksomhedsobligationer. Der skal i PenSam arbejdes med at gennemlyse alle selskaber, hvilket bl.a. har til formål, at området kan underlægges den samme monitorering og strukturerede metodiske tilgang på ESG-området som den øvrige investeringsportefølje (Eksklusion, Aktivt ejerskab, Impact investering). Dette sker under hensyntagen til de særlige forhold for denne type investeringer mht. governance, data mv.

I forhold til impact investering/grønne investeringer, så er gennemlysning af de underliggende selskaber også relevant med henblik på EU-taksonomiens indfasning, herunder bedre muligheder for investeringer målrettet bæredygtige selskaber.

PenSams infrastrukturinvesteringer sker ligeledes via eksterne forvaltere. En betydelig andel af investeringerne er målrettet bæredygtig infrastruktur, hvor ESG-risici i sagens natur er begrænsede. Dog er de grønne infrastrukturaktiver (solceller, vindmølleparker, el-tog m.m.) eksponeret mod fysiske risici som ekstremt vejr. Og også i begrænset omfang ændringer i det politiske landskab samt et ændret fremtidigt konkurrencebillede sammenholdt med konkurrerende vedvarende energityper. En del af disse risici er dog mitigeret via lange kontraktforhold om aftagning af el o.lign.

Foruden den bæredygtige infrastruktur, er PenSam ligeledes investeret i en række øvrige aktiver som f.eks. hospitaler, motorveje, havneanlæg, vandanlæg (dæmninger) og jernbaner. Væsentlige ESG-risici for denne typer aktiver vurderes ligeledes at være fysiske, herunder orkaner, oversvømmelser eller andre vejrekstremer.

Danske ejendomme

Direkte ejendomsinvesteringer varetages i dag internt i PenSams investeringsafdeling, hvor der i investeringsprocessen sker sparring/rådgivning med eksterne aktører (f.eks. asset managers). Beslutningsindstillinger – indeholdende bl.a. økonomisk analyse af afkast og risici, due diligence samt analyse af ESG-forhold – forelægges for PenSams investeringskomité til godkendelse.

PenSams direkte ejede ejendomme er alle beliggende i Danmark, mens en mindre andel af den samlede ejendomsportefølje er investeret i udenlandske ejendomsfonde.

Da hovedparten af PenSams ejendomsportefølje består af danske ejendomme (bolig og kontor) vurderes de fysiske risici at være meget begrænsede. Om end risikoen for ekstreme vejrhændelser i Danmark bestemt er aktuel, så er PenSams portefølje ikke kendetegnet ved kystnære beliggenheder, og er desuden i vidt omfang storm- og klimasikret, og vurderes således at kunne modstå selv meget ekstremt vejr.

Modsat fysiske risici, så vurderes transitionsrisici – særligt politiske faktorer i form af ændrede skatteforhold eller energiafgifter samt energiforbedringstiltag – at være mere væsentlige. Særligt ændrede skatteforhold kan påvirke de ejerbetalte driftsudgifter betydeligt og bevirke ændringer i ejendomsporteføljens markedsværdi. Ligeledes kan skærpede krav til energiforbedring betyde store moderniseringsomkostninger.

Det er centralt at fremhæve, at PenSam har en ambitiøs bæredygtighedsstrategi for ejendomsporteføljen indeholdende tiltag om:

- At CO₂-udledning reduceres med 50 % i 2025 ift. 30/6 2021
- Energimærker løftes med 25% i 2025
- Opførelse af elbil-ladestander på porteføljens p-pladser
- Bæredygtighedscertificering af >20 % af porteføljens ejendomme (målt på areal) i 2025.

Ovenstående mål forventes at bidrage betydeligt til mitigering af ESG-risici i ejendomsporteføljen.

Stats- og realkreditobligationer

Forvaltningen af danske stats- og realkreditobligationer - samt visse typer af højt ratede europæiske obligationstyper - sker internt i PenSams investeringsafdeling, mens forvaltningen af udenlandske statsobligationer, herunder udstedelser fra emerging market lande, sker via eksterne forvaltere, der er underlagt ESG-screening.

Danske stats- og realkreditobligationer udgør en meget betragtelig andel af PenSams investeringsportefølje. Dette til trods, så vurderes eksponeringen mod ESG-risici at være begrænset.

Den danske stats kreditværdighed vurderes ikke i væsentlig grad at være påvirket af klimarisici. Udover at den danske stat er kendetegnet ved sunde offentlige finanser og lav statsgæld (og høj kredit rating), er det også værd at nævne, at Danmark og Nordeuropa ikke vurderes at være blandt de regioner i verden hvor udsathed overfor klimaændringer/klimaekstremer vurderes størst. Dette underbygges af rapporter og undersøgelser fra bl.a. ECB (2021).

I et fremtidigt scenarie hvor den globale opvarmning kommer ud af kontrol, og hvor klimamønstret for Danmark og dets nærområder ændres radikalt, vurderes det sandsynligt, at de offentlige finanser kan blive påvirket negativt, hvilket kan ændre det nuværende ESG-risikobillede for obligationer udstedt af den danske stat.

For danske realkreditobligationer vurderes ESG-risikoen aktuelt også at være begrænset. Dette underbygges af, at den indirekte eksponering mod danske privatboliger, som udgør kollaterallet, er meget veldiversificeret. Derudover er de samme lokationsmæssige forhold gældende som for statsobligationer, og danske boliger vurderes ikke at være eksponeret mod klima- og vejrrelaterede risici i en grad som ikke dækkes af almindelige husforsikringer.

Statsobligationer udstedt af emerging market lande er almindeligvis forbundet med højere risiko sammenholdt med f.eks. Vesteuropa og USA. Og betragtes ESG-risiciene særskilt, så vurderes risikoen for vejrestremer/ændrede klimamønstre, men også ledelsesmæssige (governance) risici, at være højere end for mere udviklede økonomier.

Flere emerging market lande, herunder lande i Central- og Sydamerika, er kendetegnet ved placeringer i områder med høj udsathed overfor klimaændringer. Dette kan potentielt have negativ indvirkning på statsfinanserne i form af omkostninger til katastrofephjælp, genopbygning og forebyggende tiltag som fx kystbeskyttelse.

I forhold til governance, så er flere udviklingsøkonomier kendetegnet ved en – i nogle tilfælde - broget statslig forvaltningskultur, hvor risikoen for korrupsion og samfundsundergravende beslutninger er betydelig i investeringsmæssig sammenhæng.

Bilag 2 Konventioner og internationale aftaler

PenSams investeringer i selskaber bliver overvåget i forhold til nedenstående konventioner og internationale aftaler:

- FN Global Compacts 10 principper
- Principper for ansvarlige investeringer / Principles for Responsible Investment (UN PRI)
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises
- The Paris Agreement COP21
- Internationale og danske sanktioner
- Universal Declaration on Human Rights
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights
- ILO Core Conventions
- ILO Convention 155 Occupational Health and Safety
- Kyoto Protocol
- Montreal Protocol
- Convention on Biological Diversity
- Ottawa Convention on Anti-Personnel Landmines
- UN Convention against Corruption
- Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction
- The Chemical Weapons Convention
- The Convention on Cluster Munitions (Oslo convention)
- Treaty on the prohibition of nuclear weapons

Bilag 3 FN's 10 principper for selskabers samfundsansvar / UN Global Compact**Menneskerettigheder**

1. Virksomheden bør støtte og respektere beskyttelsen af internationalt erklærede menneskerettigheder.
2. Virksomheden bør sikre, at den ikke medvirker til krænkelser af menneskerettighederne.

Arbejdstagerrettigheder

3. Virksomheden bør opretholde foreningsfriheden og effektivt anerkende retten til kollektiv forhandling.
4. Virksomheden bør støtte udryddelsen af alle former for tvangsarbejde.
5. Virksomheden bør støtte effektiv afskaffelse af børnearbejde.
6. Virksomheden bør afskaffe diskrimination i relation til arbejds- og ansættelsesforhold.

Miljø

7. Virksomheden bør støtte en forsigtighedstilgang til miljømæssige udfordringer.
8. Virksomheden bør tage initiativ til at fremme større miljømæssig ansvarlighed.
9. Virksomheden bør opfordre til udvikling og spredning af miljøvenlige teknologier.

Antikorruption

10. Virksomheden bør modarbejde alle former for korruption, herunder afpresning og bestikkelse.

Bilag 4 FN's principper for ansvarlige investeringer / Principles for Responsible Investment (UN PRI)

De seks principper for ansvarlige investeringer:

1. Vi vil indarbejde ESG-forhold i investeringsanalysen og beslutningsprocessen.
2. Vi vil være aktive investorer og praktisere ESG-forhold i investeringspolitik.
3. Vi vil arbejde på at afdække ESG-forhold i de selskaber, vi investerer i.
4. Vi vil arbejde for accept og implementering af principperne inden for den finansielle sektor.
5. Vi vil samarbejde, hvor det er muligt, for at forbedre vores effektivitet i forbindelse med implementeringen af principperne.
6. Vi vil rapportere om vores aktiviteter og fremskridt i processen med at implementere principperne.

Bilag 5 Principper for stemmeafgivning

De overordnede principper for stemmeafgivelsen er:

- Årsrapporten godkendes, medmindre der er grund til at tro, at årsrapporten er misvisende.
- Der stemmes for decharge til direktion og bestyrelsen, medmindre der ikke længere er tillid til dem.
- Der stemmes for bestyrelsens forslag til resultatdisponering medmindre:
 - Udbyttet er urimeligt lavt, taget selskabets soliditet og investeringsprogrammer i betragtning
 - Udbyttet er upassende højt, givet selskabets finansielle situation
- Der stemmes for de af bestyrelsen foreslåede kandidater til bestyrelsen, medmindre:
 - Der er interessekonflikter
 - Mindretalsaktionærernes interesser er alvorligt tilsidesat
 - Bestyrelsen overholder ikke god corporate governance
- Der stemmes for kandidater, medmindre det vurderes, at disse ikke vil kunne bidrage til selskabets ledelse.
- Vederlaget skal være konkurrencedygtigt og rimeligt i forhold til selskabets størrelse, hjemsted, branche og opnåede resultater.
- Der stemmes for bonusordninger, optionsordninger, aktieaflynninger og andre incitamentsprogrammer, hvis det vurderes, at de bidrager til at skabe værdi for aktionærerne.
- Der stemmes mod incitamentsprogrammer, som ikke vurderes at være i aktionærernes interesse.
- Der stemmes for forslag om ændringer i kapitalstrukturen, medmindre der er grund til at tro, at det vil være imod PenSams interesser.
- Der stemmes generelt imod eller undlades at stemme for den siddende formand i virksomheder, der er betydelige udledere af drivhusgasser (CHG), hvor
 - Virksomheden har ikke offentliggjort tilstrækkelige oplysninger om sine udledninger af drivhusgasser, eller
 - Virksomheden har ikke sat mål for reduktion af disse udledninger i overensstemmelse med de internationale klimamål, der er fastsat i Paris aftalen
- Der stemmes for aktionærforslag vedr. sociale, arbejdsstyrke- og miljømæssige forhold, der fremmer forbedrede forhold, og samtidig styrker langsigtet aktionær- og interessent værdi.
 - Der stemmes ud fra, hvad der vurderes at være i aktionærernes interesse i den givne situation.

Bilag 6 Redegørelse vedrørende anbefaling for aktivt ejerskab 2023

Anbefaling	Følger	Kommentar
<p>Anbefaling 1: Politik for aktivt ejerskab Det anbefales, at institutionelle investorer offentliggør en politik for aktivt ejerskab i forbindelse med aktieinvesteringer i danske børsnoterede selskaber.</p>	Ja	PenSams politik for aktivt ejerskab er offentliggjort på pensam.dk.
<p>Anbefaling 2: Overvågning og dialog Det anbefales, at institutionelle investorer overvåger og er i dialog med de selskaber, de investerer i, under behørig hensyntagen til investeringsstrategien og proportionalitetsprincippet.</p>	Ja	PenSam har ikke en særskilt dansk aktieportefølje, men er en del af den globale aktieportefølje, og PenSam havde pr 31/12 2023 15 danske aktieinvesteringer.
<p>Anbefaling 3: Eskalering Det anbefales, at institutionelle investorer som del af politikken for aktivt ejerskab fastlægger, hvordan de kan eskalere deres aktive ejerskab udover den regelmæssige overvågning og dialog.</p>	Ja	Ved specifikke problemstillinger kan dialogen eskaleres ved, at PenSams samarbejdspartner, Sustainalytics går i dialog med virksomheder for at påvirke selskaberne i positiv retning. PenSam vil i særlige tilfælde selv gå i dialog med enkelte virksomheder.
<p>Anbefaling 4: Samarbejde med andre investorer Det anbefales, at institutionelle investorer som en del af politikken for aktivt ejerskab forholder sig til, hvordan de samarbejder med andre investorer med henblik på at opnå større effekt og gennemslagskraft.</p>	Ja	PenSam deltager i diverse fora med andre investorer for at øge effekten af det aktive ejerskab. Dette sker bl.a. via Climate Action 100+, Pri, Dansif og Sustainalytics
<p>Anbefaling 5: Stemmepolitik Det anbefales, at institutionelle investorer som en del af politikken for aktivt ejerskab vedtager en stemmepolitik og er villige til at oplyse, om og hvordan de har stemt.</p>	Ja	PenSam samarbejder med Proxy Voting agenten ISS, og stemmer principielt på alle danske og udenlandske generalforsamlinger.
<p>Anbefaling 6: Interessekonflikter Det anbefales, at politikken for aktivt ejerskab indeholder en beskrivelse af, hvordan interessekonflikter i relation til aktivt ejerskab identificeres og håndteres.</p>	Ja	Da PenSam er et arbejdsmarkeds-pensionsforsikringsselskab vurderes det ikke, at der opstår interessekonflikter.
<p>Anbefaling 7: Rapportering Det anbefales, at institutionelle investorer mindst en gang årligt rapporterer om deres aktiviteter inden for aktivt ejerskab, herunder stemmeaktivitet.</p>	Ja	PenSam vil årligt på pensam.dk rapportere om det aktive ejerskab.

Bilag 7 Politik for aktivt ejerskab (iht. lov om forsikringsvirksomhed)

1. Målsætninger og strategi

Formålet med nærværende Politik for aktivt ejerskab er at fastlægge, hvordan PenSam Pension udøver aktivt ejerskab som en del af sit investeringsarbejde i overensstemmelse med bestyrelsens Politik for investeringer.

Det er PenSams mål at være en aktiv ejer, der påvirker selskaberne i retning af en ansvarlig værdiskabelse til gavn for aktionærerne. Aktivt ejerskab vurderes således at kunne påvirke afkastet i aktieporteføljen positivt. Ved på udvalgte områder at engagere sig aktivt i virksomhederne, kan PenSam sammen med andre investorer påvirke deres ledelse og strategiske beslutninger. Dette kan føre til bedre virksomhedsledelse, øget gennemsigtighed og mere ansvarlig forretningspraksis, hvilket i sidste ende kan resultere i højere afkast for investorerne.

Det aktive ejerskab skal ske på et niveau svarende til andre sammenlignelige institutionelle investorer og gennem aktivt brug af PenSams principper for ansvarlige investeringer og principper for udøvelse af ejerbeføjelser i Politik for investering, principperne i nærværende politik samt udarbejdelse og offentliggørelse af en årlig redegørelse for hvordan politikken er anvendt i praksis. Politikken er gældende for PenSam Pension, efterfølgende benævnt PenSam. Politikken gælder for investeringer i både danske og udenlandske aktier.

2. Principper for aktivt ejerskab

Principperne for aktivt ejerskab, jævnfør ovenfor skal anvendes, uanset om investeringsbeslutningen tages direkte af PenSam, er outsourcet til en ekstern forvalter eller via underliggende investeringer som f.eks. Kapitalforeningen PenSam Invest.

PenSams aktieeksponering tages gennem få globale mandater, der ligger tæt op ad det valgte benchmark og der tages dermed ikke større positioner i regioner, lande, sektorer og enkelte selskaber i forhold til benchmark. Som følge heraf er der en række forhold til markeder og selskaber, som det ikke er relevant at overvåge. Dette gælder f.eks. enkeltsselskabers strategi, resultater og forventninger til disse samt deres risici.

Herved bliver valget af benchmark centralt for eksponeringen i porteføljen, da benchmarket vil blive styrende for porteføljens sammensætning. I valget af benchmark er det sikret, at dette giver en tilfredsstillende spredning på lande og sektorer, samt at der så vidt muligt tages hensyn til langsigtede muligheder og risici på de globale aktiemarkeder. Et særligt hensyn i denne forbindelse vurderes at være langsigtede bæredygtighedsrisici, hvor det valgte benchmark integrerer hensynet til disse risici. Der er således valgt et benchmark der blandt andet reducerer eksponeringen til selskaber med høj CO2-udledning samtidig med eksponeringen mod virksomheder med aktiviteter inden for den bæredygtige omstilling øges. Overvågningen af porteføljen vil primært blive indenfor områderne social og miljømæssig påvirkning samt god selskabsledelse.

PenSam kan bruge eksterne service providers til at udføre hele eller dele af opgaverne i denne politik. Det skal i så fald sikres, at den/de pågældende service providers baserer deres arbejde på

de principper, der er fastsat i nærværende politik samt PenSams øvrige politikker og retningslinjer. De eksterne service providers rolle i forhold til konkrete opgaver er yderligere uddybet nedenfor.

3. Overvågning, dialog og eskalering

Som en del af det almindelige investeringsarbejde skal PenSams investeringsafdeling overvåge investorrelevant rapportering.

PenSam anvender en service provider til at overvåge investeringerne. Det skal i aftalen med denne sikres, at overvågningen sker med udgangspunkt i de principper, der er fastsat i PenSams politikker og retningslinjer.

Hvis der konstateres brud på disse principper, vil PenSam (ellers dets service provider) gå i dialog med selskabet. Hvis der ikke konstateres fremgang i selskabets adfærd, og det vurderes, at PenSam ved at forblive aktionær, ikke kan påvirke dets adfærd, kan selskabet blive ekskluderet fra PenSams investeringer på tværs af alle finansielle instrumenter i overensstemmelse med principperne i Politik og retningslinje for Ansvarlige Investeringer og Aktivt Ejerskab.

Det skal i PenSams Investeringsafdeling sikres, at der er etableret procedurer til håndtering af intern viden, hvis man i dialogen med selskabet kommer i besiddelse af sådanne oplysninger.

4. Samarbejde med andre investorer, stemmepolitik og interessekonflikter

Hvis det vurderes, at det er gunstigt for PenSam, kan der indgås samarbejder med andre institutionelle investorer med henblik på at opnå større effekt og gennemslagskraft af PenSams synspunkter. Det skal i den forbindelse sikres, at samarbejdet ikke kommer i konflikt med reglerne for pligtmæssige overtagelsestilbud i gældende lovgivning.

PenSam indgår i gruppessøgsmål o.lign. med henblik på at opnå økonomisk kompensation for fejl begået af de selskaber, der er investeret i, i det omfang det vurderes at give en økonomisk gevinst. PenSam kan desuden indgå i gruppessøgsmål o.lign. i sager, der forventes at udgøre en samlet omkostning for PenSam, hvis det alligevel vurderes at være i PenSams samlede interesse i forhold til formålet om ansvarlig værdiskabelse.

PenSam anvender eksterne service providers til at håndtere stemmeafgivningen (på baggrund af de principper for stemmeafgivning, der er fastsat i Politik og retningslinje for Ansvarlige Investeringer og Aktivt Ejerskab på generalforsamlinger i de selskaber, hvor PenSam er aktionær.

Stemmeafgivelsen i danske selskaber overvåges af PenSams Investeringsafdeling, og PenSam kan, hvor det vurderes hensigtsmæssigt, deltage på selskabernes generalforsamling. For at forebygge interessekonflikter skal der være den nødvendige organisatoriske opdeling, så det sikres, at der ikke er sammenfald mellem medarbejdere, der indgår handler og er ansvarlig for risikotagning, og medarbejdere der er ansvarlige for samarbejdsaftaler o.lign. med selskaber hvor PenSam er aktionærer.

PenSams bestyrelsesmedlemmer kan have interessekonflikter i forhold til selskaber, hvor PenSam er/ønsker at blive aktionær. Hvis det er tilfældet, vil det pågældende bestyrelsesmedlem blive betragtet som inhabil og må ikke deltage i behandlingen af spørgsmål og/eller beslutninger angående selskabet.

Da PenSam er arbejdsmarkedspensionsselskab kan der ikke opstå interessekonflikter ift. medlemmerne.

5. Rapportering

Der skal én gang årligt udarbejdes en redegørelse, som konkret beskriver, hvordan PenSam har arbejdet med principperne i denne politik i det forgangne år i forhold til danske aktier.

Redegørelsen skal offentliggøres på PenSams hjemmeside. Derudover udarbejder PenSam årligt en rapportering om Aktivt Ejerskab.

PenSam offentliggør derudover, hvordan der er stemt på de generalforsamlinger, hvor PenSam er aktionær.

Bilag 8 PenSams samarbejdspartnere og netværk

Samarbejdspartner/netværk	Beskrivelse
 <p data-bbox="331 674 595 707">FN Global Compact</p>	<p data-bbox="783 398 1428 748">PenSam støtter FN initiativet Global Compact, der opstiller generelle principper for selskabers arbejde med samfundsansvar. Principperne bygger på internationale konventioner om menneskerettigheder, arbejdstagerrettigheder, miljø og klima samt antikorruption. Global Compact faciliterer også selskabers arbejde med at bidrage til FN's 17 verdensmål for bæredygtig udvikling.</p>
 <p data-bbox="424 999 501 1028">Dansif</p>	<p data-bbox="783 777 1406 1167">PenSam er medlem af Dansif, som er et forum for institutionelle investorer og organisationer med aktiviteter i Danmark, som har væsentlig interesse for ansvarlige investeringer. Formålet er at udbrede og udveksle erfaringer med de øvrige medlemmer. Dansif afholder årligt en række arrangementer og seminarer, hvor der lægges op til videns udveksling og debat om relevante emner inden for ansvarlige investeringer.</p>
 <p data-bbox="371 1413 555 1447">Sustainalytics</p>	<p data-bbox="783 1193 1422 1583">PenSam samarbejder med screenings- og engagement-selskabet Sustainalytics, som er et globalt uafhængigt analyse- og rådgivningsselskab. Sustainalytics leverer ESG-data og -analyser, der indgår i PenSams arbejde med ansvarlighed i investeringsforvaltningen. Herudover foretager Sustainalytics engagement med selskaber på vegne af PenSam, fordi vi ønsker at påvirke selskaberne til at ændre praksis, hvis der er problematiske sager.</p>
 <p data-bbox="360 1832 563 1865">ISS Proxy Voting</p>	<p data-bbox="783 1610 1422 1957">PenSam samarbejder med ISS Proxy Voting om den løbende stemmeafgivning på generalforsamlinger i aktieselskaber, som vi investerer i. PenSam stemmer principielt på alle generalforsamlinger i selskaber. ISS Proxy Voting stemmer på vegne af PenSam ud fra en stemmepolitik, der er baseret på PenSams holdninger til forretningsførelse og retningslinjer for ansvarlige investeringer. PenSam har en</p>

	<p>online portal over stemmeafgivning på generalforsamlinger.</p>
 <p>The Institutional Investors Group on Climate Change (IIGCC)</p>	<p>PenSam er medlem af IIGCC, som er en europæisk netværksorganisation for institutionelle investorer om samarbejde vedrørende klimaforandringer. IIGCC udgiver diverse analyser, kontakt til EU og lokale regeringer, netværksarrangementer m.m. IIGCC's centrale opgave er at deltage i politiske drøftelser på internationalt plan med henblik på at skabe de bedst mulige investeringsmæssige rammevilkår på områder med klimamæssig betydning.</p>
 <p>Climate Action 100+</p>	<p>PenSam deltager i Climate Action 100+, som er et globalt investordrevet initiativ under blandt andet IIGCC og PRI, hvor investorer går sammen og ligger pres på de 100 største udledere af CO2. Formålet er at få selskaberne til at reducere udledningen, øge informationen om virksomhedens udledning samt forbedre styringen af klimarelaterede risici.</p>
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>Investment Initiative</p> </div> <p>Paris Alligned Investment Initiative (PAII)</p>	<p>Paris Aligned Investment Initiative (PAII) er et samarbejdsorienteret forum, der giver investorer mulighed for at tilpasse deres porteføljer og aktiviteter til målene i Paris-aftalen.</p> <p>PAII blev oprettet 2019 af Institutional Investors Group on Climate Change (IIGCC). Fra 2021 er initiativet vokset til et globalt samarbejde understøttet af fire regionale investor-netværk</p>
 <p>Principles for Responsible Investment (PRI)</p>	<p>PenSam er medlem af organisationen PRI, som er en FN-støttet netværksorganisation, som omfatter institutionelle investorer, investeringsbanker og investeringsrådgivere. PRI arbejder for at udbrede principper for ansvarlige investeringer, som er seks generelle retningslinjer for investorers arbejde med samfundsansvar. Principperne blev lanceret af en gruppe af internationale investorer med støtte af FN og Global Compact.</p>

 <p>Task Force on Climate Related Financial Disclosures (TCFD)</p>	<p>PenSam støtter TCFD, som er et globalt forum, der har udviklet en række anbefalinger om, hvordan selskaber skal rapportere om klimarisici. TCFD's anbefalinger går på, at selskaber bør identificere og håndtere faktiske og potentielle finansielle risici og muligheder, som opstår ved en transition til en økonomi, hvor der udledes færre drivhusgasser. Baggrunden for TCFD's anbefalinger er en antagelse om, at øget åbenhed og information om risici er en forudsætning for, at markedet kan indregne klimarelaterede risici og muligheder.</p>
 <p>Taskforce on Nature - related Financial Disclosures (TNFD)</p>	<p>PenSam støtter TNFD, hvis formål er at udvikle en begrebsramme og anbefalinger til, hvordan finansielle institutioner og virksomheder kan integrere biodiversitets-relaterede risici og -muligheder i den strategiske planlægning, risikostyring og aktivallokeringsbeslutninger</p>

Bilag 9 PenSams skattepolitik

PenSams overordnede skattepolitik er, at alle skal betale deres skat – hverken mere eller mindre.

PenSam ønsker som ansvarlig investor øget transparens og åbenhed på skatteområdet, blandt andet vedr. country-by-country rapportering (CBCR) og større gennemsigtighed vedr. landene på EU's sort- og gråliste.

PenSams mål er at maksimere afkastet efter omkostninger og skat, inden for skattelovgivningens juridiske og faktiske intentioner i de lande, hvor PenSam har investeringer.

PenSam medvirker ikke til skatteunddragelse og har en forventning til samarbejdspartnere om, at ingen investering eller investeringsstruktur er tilrettelagt med henblik på skatteunddragelse. Ligeledes forventes det, at vores samarbejdspartnere ikke foretager handlinger, der bevidst strider imod OECD's BEPS-anbefalinger.

PenSam forventer, at i de selskaber, som der er investeret i, har tilrettelagt en politik, der sikrer opfyldelse af gældende skattelovgivning. Hvis PenSam bliver gjort opmærksom på, at dette ikke er tilfældet, vil investeringen blive taget op til overvejelse.

PenSam mener ikke, at en aggressiv skatteplanlægning bidrager til det langsigtede afkast på investeringerne.

PenSams ønske er, at skattebetalingen fordeles efter ordentlige og fair principper mellem aktivitetslandet og Danmark.

Det er en betingelse, at investeringer er foretaget i lande, der har en aftale med Danmark om udveksling af oplysninger på skatteområdet.

Før der foretages en investering, udarbejdes i samarbejde med eksterne rådgivere en analyse af investeringens skattemæssige forhold og transparens, hvor det er relevant. Hermed sikres, at PenSam har indsigt i den skattemæssige behandling i de forskellige lande.

Når PenSam investerer i udlandet i samarbejde med andre, vil de underliggende investeringer ske via investeringsselskaber/-fonde placeret i lande, der med en juridisk infrastruktur kan håndtere ønsket om skatte-transparens. I forlængelse af betingelsen om udveksling af oplysninger, vil der alene være tale om lande, som Danmark har indgået aftaler med om udveksling af oplysninger på skatteområdet, så bankoplysninger mv. bliver gjort tilgængelige for de danske skattemyndigheder.

Det bemærkes, at Danmark også har aftaler om udveksling af oplysninger om transparens med lande som Cayman Island, Jersey og Guernsey, der i givet fald vil sikre transparens omkring skatteforholdene.

Hvis PenSam efter en investeringsaftales indgåelse bliver bekendt med en overtrædelse af PenSams regler, vil der blive foretaget en nærmere undersøgelse af problemstillingen. Der vil blive foretaget en dialog med samarbejdspartneren, om hvordan forholdene kan løses, og eventuelle overtrædelser kan stoppes. Dette kan i værste fald have betydning for det fremtidige samarbejde.

Bilag 10 Skattekodeks

Skattekodeks

STIFTENDE PARTNERE

TILTRÅDT AF

PRÆAMBEL

Skatteindtægter udgør en væsentlig del af et velfungerende samfund og er en grundlæggende finansieringskilde til opnåelse af FN's verdensmål for bæredygtig udvikling. Verdensmålene fokuserer på at forbedre velfærd, retfærdighed, uddannelse, nødhjælp, sundhed og miljøbeskyttelse i særligt udviklingslande.

Internationalt har der været et stigende fokus på forebyggelse af aggressiv skatteplanlægning og opnåelse af øget gennemsigtighed på skatteområdet. Dette har resulteret i en række vigtige internationale initiativer, herunder OECD's projekt mod udhuling af skattegrundlaget og overførsel af overskud og EU's direktiver til bekæmpelse af skatteundgåelse.

De danske institutionelle investorer ATP, PFA, PensionDanmark og Industriens Pension og de tiltrædende parter ("Investorerne") anerkender betydningen af skatteindtægter som et middel til at opfylde FN's verdensmål samt behovet for en fælles ramme for ansvarlig skatteadfærd. Investorerne ønsker at støtte og bidrage til denne udvikling som en del af deres ansvarlige investeringsstrategi.

Som et grundprincip er pensionselskaberne underlagt en forpligtelse over for deres pensionsmedlemmer til at udvælge og forvalte deres investeringer på den mest optimale måde. På samme måde er fonde, foreninger mv. i overensstemmelse med deres formål underlagt et grundprincip om at forvalte deres investeringer på den mest optimale måde.

For at fremme ovenstående principper har ATP, PFA, PensionDanmark og Industriens Pension udviklet et fælles skattekodeks med principper og anbefalinger for unoterede investeringer, der beskriver, hvordan eksterne kapitalforvaltere ("Kapitalforvalterne") bør opføre sig på skatteområdet. Formålet er at sikre mere effektive og holdbare investeringer set fra et skatteperspektiv.

Investorerne vil bestræbe sig på at sikre, at Kapitalforvalterne handler inden for rammerne af dette skattekodeks. Dette kan dog ikke garanteres, da Investorerne indflydelse på Kapitalforvalterne varierer og afhænger af forskellige faktorer, herunder om Investorerne udgør minoritetsinvestorer i de pågældende investeringer.

December 2020

1. Investorerne forventninger til Kapitalforvalterne

Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne bestræber sig på at sikre overholdelse af gældende skattelovgivning og praksis i de lande, hvor investeringerne er foretaget. Der skal herved tages hensyn til den forventede udvikling i skattelovgivning og internationale initiativer på skatteområdet.

Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne bestræber sig på at handle i overensstemmelse med dette skattekodeks og opfordrer Kapitalforvalterne til at implementere og/eller opretholde en skattepolitik.

2. Skatteplanlægning

Investorerne bakker op om de internationale skatteinitiativer, der sigter imod at definere et sæt koordinerede internationale regler og eliminere skatteunddragelse som f.eks. OECD's projekt mod udhuling af skattegrundlaget. Investorerne opfordrer Kapitalforvalterne til at følge denne udvikling og implementere langsigtede løsninger.

Investorerne har en pligt over for deres pensionsmedlemmer og stakeholders til effektivt at forvalte investeringerne.

Derfor opfordrer Investorerne Kapitalforvalterne til at overveje løsninger, der forhindrer dobbeltbeskatning og maksimerer afkastet. Investorerne opfordrer Kapitalforvalterne til nøje at overveje sådanne løsninger og sikre, at der ikke foretages aggressiv skatteplanlægning.

Investorerne accepterer skatteplanlægning, der har til formål at sikre fair konkurrence og undgå dobbeltbeskatning, som eksemplificeret nedenfor (listen er ikke udtømmende):

- (a) Generel brug af holdingselskaber
- (b) Generel anvendelse af tilgængelige dobbeltbeskatningsoverenskomster, hvor den forretningsmæssige realitet berettiger anvendelsen af en specifik dobbeltbeskatningsoverenskomst
- (c) Generel anvendelse af skattemæssige underskud for at reducere skattepligtig indkomst
- (d) Generel anvendelse af gældsfinansiering
- (e) Brug af hybride enheder til ikke-aggressiv skatteplanlægning.

Investorerne accepterer ikke aggressiv skatteplanlægning. Investorerne definerer aggressiv skatteplanlægning som udnyttelse af teknikaliteter i et skattesystem eller af inkonsistens imellem flere skattesystemer med henblik på at reducere skatteforpligtelser. Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne agerer i overensstemmelse med gældende ret og bestræber sig på ikke at foretage aggressiv skatteplanlægning eller -strukturering som eksemplificeret nedenfor:

- (a) Misbrug af dobbeltbeskatningsoverenskomster, hvor holdingselskaber anvendes med henblik på at reducere eller undgå kildeskatter, og hvor sådanne holdingselskaber ikke har tilstrækkelig økonomisk realitet i henhold til principperne i OECD's såkaldte Principal Purpose-test (ifølge hvilken hovedformålet med en transaktion eller et arrangement ikke må være at reducere eller undgå kildeskat)
- (b) Brug af transfer pricing-planlægning med henblik på skatteunddragelse
- (c) Brug af finansielle instrumenter til aggressiv skatteplanlægning
- (d) Brug af hybride enheder med henblik på aggressiv skatteplanlægning.

December 2020

3. Begrænsning af lande

Investorerne bakker op om øget transparens og de internationale initiativer i OECD- og EU-regi herom. Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne støtter disse initiativer ved at udvise forsigtighed, når investeringer foretages i porteføljeselskaber og ved ikke at investere i holdingselskaber, der er indregistreret eller skattemæssigt hjemmehørende i:

- (a) Lande, der på investeringstidspunktet anses for at være "not compliant" i henhold til evalueringsprocessen udarbejdet af OECD's Globale Forum for Gennemsigtighed og Informationsudveksling på Skatteområdet¹, eller
- (b) Lande, der på investeringstidspunktet er opført på EU's liste over ikke-samarbejdsvillige lande².

4. Investeringer i udviklingslande

Investorerne opfordrer Kapitalforvalterne til at være påpasselige med skattestrukturering, når de investerer i udviklingslande.

Investorerne anerkender regeringers ret til at udforme deres skattepolitik, således at specifikke brancher eller områder understøttes. Investorerne anerkender derfor også Kapitalforvalternes ret til at gøre brug af generelt tilgængelige incitamentsordninger, f.eks. i form af skattemæssige afskrivninger og/eller skatte kreditter. Investorerne opfordrer dog Kapitalforvalterne til at være påpasselige med brugen heraf i udviklingslande.

På samme måde opfordrer Investorerne Kapitalforvalterne til at udvise forsigtighed, når de anvender koncerninterne lån som finansiering i udviklingslande. Investorerne opfordrer ligeledes Kapitalforvalterne til at undgå højt gearede investeringer i lande, som ikke har implementeret generelle rentefradragsbegrænsningsregler i overensstemmelse med OECD's og/eller amerikanske skattemæssige principper, når sådanne strukturer har til formål at reducere skattepligtig indkomst i strid med internationale markedsstandarder.

5. Transparens og dialog

Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne er transparente om deres tilgang til skat og forventer endvidere, at Kapitalforvalterne er indstillede på dialog med Investorerne.

Investorerne vil foretage stikprøvekontrol af Kapitalforvalternes håndtering af skattemæssige forhold og forventer, at Kapitalforvalterne samarbejder og bestræber sig på at besvare rimelige forespørgsler om relevante skatteoplysninger.

Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne samarbejdsvilligt indgår i en dialog, hvis Investorerne finder, at Kapitalforvalterne ikke handler i overensstemmelse med dette skattekodeks.

Investorerne forventer, at Kapitalforvalterne bestræber sig på at opfylde kravene til obligatorisk automatisk udveksling af oplysninger som indeholdt i Det Europæiske Råds direktiv (EU) 2018/822.

6. Fremadrettet proces

Skatteforhold er dynamiske og komplekse, og samfundsmæssige normer udvikler sig over tid. Investorerne overvåger derfor løbende udviklingen i international skattepraksis.

Investorerne indgår i en aktiv dialog med andre institutionelle investorer og kapitalforvaltere for at drøfte initiativer til reducere af skatterisici ved investeringer på en ansvarlig måde.

Dette skattekodeks vil blive løbende opdateret.

¹ Der henvises til OECD's websted: <http://www.oecd.org/tax/transparency/documents/exchange-of-information-on-request-ratings.htm>

² Der henvises til EU-Kommissionens websted: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tax-common-eu-list_en

Bilag 11 PenSams Code of Conduct

PenSam leverer arbejdsmarkedspensioner til 450.000 pensionskunder, der primært arbejder i den offentlige velfærdssektor, hvor de yder omsorg og pleje. På vegne af vores kunder, ønsker vi som investor at tage samfundsansvar og bidrage til at skabe et godt afkast på et ansvarligt grundlag.

Derfor er værdier omkring ansvarlighed og ordentlighed integreret i PenSams virksomhedskultur og forretningsførelse. Det gælder også, når vi investerer, og de samme forventninger har vi til vores samarbejdspartnere i investeringsforvaltningen.

Generelle forventninger

Udover de ovennævnte værdier og holdninger bygger PenSams Code of Conduct på en række internationale retningslinjer og konventioner, herunder FN's Global Compacts 10 generelle principper for selskabers arbejde med samfundsansvar.

Det betyder, at PenSam ved investeringer overholder retningslinjerne i FN's Global Compact. Det forventer vi også, at vores samarbejdspartnere i investeringsforvaltningen efterlever.

Det betyder, at vi forventer, at menneskerettigheder bliver respekteret, samt at internationale konventioner om miljø og arbejdsforhold bliver overholdt. Derudover forventer vi, at samarbejdspartnere til enhver tid overholder nationale love og bestemmelser og ikke medvirker til krænkelse af individers rettigheder.

Vi forventer, at vores samarbejdspartnere er bevidste om deres sociale, ledelsesmæssige og økonomiske ansvar.

Ydermere har PenSam en forventning til samarbejdspartnere om, at ingen investering eller investeringsstruktur er tilrettelagt med henblik på aggressiv skatteplanlægning. Ligeledes forventes det, at vores samarbejdspartnere ikke foretager handlinger, der bevidst strider imod OECD's BEPS-anbefalinger.

Misligholdelse eller overtrædelse

For PenSam er en direkte dialog med samarbejdspartnere i investeringsforvaltningen vigtig. Hvis PenSam oplever eller bliver gjort opmærksom på at samarbejdspartnere overtræder de forventninger, som PenSam stiller, vil PenSam igangsætte en undersøgelse, der skal vise graden heraf.

Herefter vil PenSam gå i dialog med samarbejdspartneren for at afklare, hvordan situationen kan forbedres. Hvis PenSam ikke oplever, at samarbejdspartnere eller leverandører i investeringsforvaltninger viser vilje eller evne til at ændre adfærd, vil PenSam tage samarbejdet op til overvejelse.

Bilag 12 PenSams Socialklausul for ejendomsinvesteringer**1. SOCIAL KLAUSUL**

- 1.1 Totalentreprenøren skal sikre, at de ansatte, som totalentreprenøren, totalentreprenørens underentreprenører, underleverandører og underentreprenørernes/underleverandørernes underentreprenører/leverandører mv. beskæftiger med henblik på Totalentreprisaftalens opfyldelse (defineres samlet som "Arbejdstagerne"), har løn- og ansættelsesforhold, der ikke er mindre gunstige end de løn- og ansættelsesforhold, som i henhold til kollektivt overenskomst, lovgivning eller administrative forskrifter gælder for arbejde af samme art inden for vedkommende fag eller industri på hele det danske område.
- 1.2 For at sikre, at totalentreprenøren lever op til gennemførelsen af denne klausul, skal forholdet behandles på hvert byggemøde som et separat punkt, hvor totalentreprenøren skal oplyse om Arbejdstagernes løn- og ansættelsesforhold, som skal medtages i det pågældende byggemødereferat.
- 1.3 Bygherren kan til enhver tid udbede sig dokumentation for, at løn- og arbejdsvilkår for Arbejdstagerne lever op til ovennævnte krav. Dokumentation skal være Bygherren i hænde senest 7 dage efter påkravets fremsættelse, medmindre der er tale om dokumentation, der ikke fysisk kan leveres f.eks. pga. sagsbehandlingstid med hensyn til udarbejdelse af lønsedler, oversættelse af udenlandske dokumenter m.m. I disse tilfælde skal dokumentation foreligge omgående og senest 5 dage efter, at materialet har været tilgængeligt for totalentreprenøren.
- 1.4 Totalentreprenøren er ansvarlig for enhver udgift og/eller forsinkelse, der påføres Bygherren som følge af, at Arbejdstagerne ikke overholder deres forpligtelser i henhold til denne klausul.
- 1.5 Bygherren kan tilbageholde vederlag til totalentreprenøren, hvis totalentreprenøren ikke overholder sine forpligtelser i medfør af klausulen og hvis dette medfører et berettiget krav om yderligere løn fra Arbejdstagerne. Hvorvidt kravet er berettiget, afgøres iht. de fagretlige regler. Tilbageholdets størrelse fastsættes svarende til det rejste krav eller dettes skønnede værdi, hvis kravet endnu ikke er opgjort. Tilbageholdet frigives uden ugrundet ophold, hvis totalentreprenøren dokumenterer, at kravet viser sig at være uberettiget, eller når kravet er fyldestgjort.
- 1.6 Totalentreprenøren kan ifalde bod ved overtrædelse af klausulen. Bodden pr. påbegyndt arbejdsdag svarer til DKK 30.000 pr. dag, indtil overtrædelsen er bragt til ophør. Opkrævning af bod sættes i bero i den periode, hvor sagen behandles fagretligt, men opkræves igen, når der foreligger en fagretlig afgørelse, der fastslår, at klausulen er overtrådt. I så fald løber dagboden, indtil det rejste krav er fyldestgjort. Beløbet kan modregnes i totalentreprenørens vederlag eller i den af totalentreprenøren stillede garanti efter Bygherrens valg. Viser kravet sig at være uberettiget, tilbagebetales den fulde påløbne dagbod.
- 1.7 Totalentreprenøren forpligter sig endvidere til at beskæftige 5 praktikanter/lærlingeårsværker (svarende til 1.924 arbejdstimer pr. praktikanter/lærlingeårsværk inkl. ferie, sygdom, skoleophold mv.) i forbindelse med opfyldelse af Totalentreprisaftalen.
- 1.8 Totalentreprenøren forpligter sig desuden til at beskæftige 2 udsatte personer i jobtrænings årsværker (svarende til 1.924 arbejdstimer pr. udsatte personer i jobtræningsårsværk inkl. ferie, sygdom, skoleophold mv.) i forbindelse med opfyldelse af Totalentreprisaftalen.
- 1.9 Hvis totalentreprenøren ved opgaves aflevering ikke fuldt ud har beskæftiget det krævede antal årsværk i henhold til pkt. 1.7 og 1.8 eller ikke fremlægger dokumentation herfor,

pålægges denne en bod på DKK 50.000 pr. manglende årsværk. En eventuel bod kan modregnes i betalinger til totalentreprenøren, herunder i totalentreprenørens slutregning eller gøres gældende i den af totalentreprenøren stillede garanti efter Bygherrens valg.

1.10 Totalentreprenørens samlede ansvar iht. pkt. 1.9 kan max. udgøre DKK 500.000 ekskl. moms.

1.11 Overtrædelse af klausulen anses i øvrigt som overtrædelse af Totalentreprisekontrakten.